

БОТАНІКА

УДК 581.526

**РОСЛИННІСТЬ УРОЧИЩА «ЛИТОВСЬКИЙ БІР»
ГЕТЬМАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ**

С. Панченко

*Національний природний парк «Деснянсько-Старогутський»
вул. Новгород-Сіверська, 62, Середина-Буда 41000, Україна
e-mail: serhiy.m.panchenko@gmail.com*

Описано рослинний покрив урочища «Литовський бір», яке входить до складу Гетьманського національного природного парку і розташоване на борівій терасі р. Ворскла. Тут є найстаріша за віком деревостану в Лівобережному Лісостепу ділянка лісу площею 43,8 га. У складі флори Литовського бору, за літературними даними та результатами спостережень автора, налічується 8 видів рослин, занесених до Червоної книги України. Основу рослинного покриву становлять соснові ліси. Внаслідок антропогенного впливу майже половину площ займають угруповання, в яких спостерігається нетиповий набір домінантів, серед яких і лісові інтродуценти *Padus serotina* та *Robinia pseudoacacia*. Представлено зображення вертикальної структури раритетних і антропогенно змінених лісів. За розповсюдженням знахідок, характерних для соснових борів і широколистяних лісів, стверджується, що останні росли у східній частині урочища, де донині збереглася молінієва діброва. В околицях села Климентове збереглася невеличка ділянка діброви, подібна до тих, що колись були у Литовському бору. Вноситься пропозиція розширити заповідну зону за рахунок ділянок у південно-східній частині урочища навколо молінієвої діброви і прилеглих боліт-блюдець.

Ключові слова: лісова рослинність, охорона природи, рідкісні ценози, фітоінвазії, динаміка рослинності.

Урочище «Литовський бір» входить до складу Гетьманського національного природного парку і розташоване на схід від с. Климентове на півночі Охтирського р-ну Сумської обл. Історія заповідання урочища починається з 1970 р., коли старовікова ділянка площею 43,8 га у кв. 1 та 2 була оголошена пам'яткою природи місцевого значення «Ділянка лісу». З 1980 р. охороняється більша частина урочища на площі понад 900 га як пам'ятка садово-паркового мистецтва, а згодом заповідне урочище [1, 3, 5, 6]. До складу Гетьманського НПП урочище «Литовський бір» було включене без зміни статусу, та у 2015 р. статус заповідного урочища був скасований, натомість виділена абсолютно заповідна зона на площі близько 50 га.

Природно-історична цінність Литовського бору визначена за «наявністю в ньому найстаріших природних деревостанів сосни в Лівобережному Лісостепу... та високопродуктивними зразками лісових культур сосни» [6]. Перші відомості про флору і рослинність урочища «Литовський бір» знаходимо у працях харківських ботаніків початку ХХ ст. Так, К.М. Залеський [2] вказує на трапляння тут *Scheuchzeria palustris* L., *Drosera rotundifolia* L. та *Oxycoccus palustris* Pers. в озері Рибному. Коротка характеристика лісів борової тераси р. Ворскли, що до певної міри може стосуватись і Литовського бору, наведена у двотомній монографії «Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України» [13]. К.К. Карпенко [7] характеризує Литовський бір як масив, де поширені угруповання

соснових лісів зеленомохових із домінуванням *Pleurozium schreberi* (Willd. ex Brid.) Mitt., сосняків злакових із домінуванням *Calamagrostis epigeios* (L.) Roth, *Poa nemoralis* L., видів роду *Festuca*, а також сосняків різнотравних. Трапляються фрагменти сухого бору з переважанням у наземному покриві *Cladonia sylvatica* (Ach.) Cromb., значним поширенням *Thymus serpyllum* L. тощо. Підліску в сосняках немає або він дуже розріджений. У підліску трапляються *Sambucus racemosa* L., *S. nigra* L., *Berberis vulgaris* L., у суборах і складних суборах – *Corylus avellana* L., *Frangula alnus* Mill. Також дослідник описує болота-блюдця урочища і наводить відомості про трав'яно-гіпнові й осоково-сфагнові угруповання. За особистим повідомленням К.К. Карпенко, характеристика складена за результатами спостережень у період з 1970-х до середини 1980-х років.

Мета роботи – скласти геоботанічну характеристику урочища «Литовський бір» і визначити найбільш цінні у природоохоронному сенсі ділянки. У ході досліджень вирішували такі задачі: встановити склад флори й особливості поширення видів-індикаторів корінних рослинних угруповань, скласти класифікацію рослинності за домінантним принципом, охарактеризувати сучасний стан раритетних і похідних ценозів.

Методика та матеріали

Дослідження проведено протягом сезонів 2011–2015 рр. Використано маршрутні та напівстаціонарні методи досліджень. У ході маршрутних спостережень встановлено загальні закономірності рослинності, виявлено місцезростання рідкісних і діагностичних видів, обрано ділянки для більш детальних описів. Напівстаціонарні дослідження полягали у виконанні повних геоботанічних описів, вимірювань, необхідних для побудови вертикальних профілів деревно-чагарникового ярусу [11], а також у заповненні бланків для характеристики лісгосподарських виділів [4]. Останні включали дані щодо висоти, віку, зімкнутості крон і складу ярусів дерев та підліску, включаючи дані про зімкнутість крон дрібного, середнього та крупного підросту. Особлива увага приділялася домінантам трав'яно-чагарничкового покриву, їхньому проєктивному покриттю, а також наявності рідкісних видів і тих, що могли бути індикаторами зниклих на момент спостережень фітоценозів.

Загальна площа урочища становить понад 1000 га. Воно займає борову терасу р. Ворскла, а також прилеглу заплаву, вкриту луками, трав'яними болотами, вільховими лісами та чагарниками. Обстежено здебільшого ліси на боровій терасі, які входили до складу заповідного урочища «Литовський бір» до 2015 р. на площі 894 га.

За результатами досліджень складено геоінформаційну систему в пакеті програм MapInfo 9.0. Матеріали роботи налічують 102 бланки описів лісгосподарських виділів, 32 геоботанічні описи. Назви видів наведено за чек-листом С.Л. Мосякіна та М.М. Федорончука [19].

Результати і їхнє обговорення

У флорі Литовського бору, за літературними даними та власними дослідженнями, налічується 247 видів вищих судинних рослин. Найбільше представників родин Rosaceae (10,5%), Asteraceae (8,9%), Rosaceae (7,7%), Cyperaceae (6,1%) та Caryophyllaceae (5,7%). За еколого-ценотичною приуроченістю переважають рослини широколистянолісової еколого-ценотичної групи (21,9%). Види, властиві сосновим борам, становлять 8,1%. Тут немає бореальних *Vaccinium myrtillus* L., *Vaccinium vitis-idaea* L., які наявні в лісах борової тераси р. Псьол в околицях м. Лебедин [9] та південнішого Слобожанського НПП [8]. Синантропні види становлять 33,2% від складу флори урочища. Адвентивних видів – 12,1%. Це відповідає показнику для малозмінених людською діяльністю флор [10].

У складі флори Литовського бору 8 видів, занесених до Червоної книги України [18]: *Listera ovata* (L.) R.Br., *Platanthera chlorantha* (Cust.) Rehb., *Pulsatilla pratensis* (L.) Mill., *Diphysastrum complanatum* (L.) Holub, *Lycopodium annotinum* L., *Salix myrtilloides* L., *Pulsatilla patens* (L.) Mill. (*Pulsatilla latifolia* Rupr.). До складу флори урочища включено також *Botrychium multifidum* (S.G.Gmel.) Rupr., згадки про який датуються 1911 р. [17]. До раритетного компонента флори належать також 11 видів рослин, які охороняються у Сумській області: *Dryopteris cristata* (L.) A.Gray, *Carex limosa* L., *Oxycoccus palustris*, *Campanula persicifolia* L., *Dianthus stenocalyx* Juz., *Salix rosmarinifolia* L., *Sempervivum ruthenicum* Schnittsp. & C.V.Lehm., *Lycopodium clavatum* L., *Digitalis grandiflora* Mill., *Drosera rotundifolia*. До списку регіонально рідкісних рослин урочища також увійшла *Cerasus avium* (L.) Moench., яка тут росте на межі ареалу.

У трав'яно-чагарничковому ярусі відмічено 14 видів-домінантів, із яких найбільш типовими для природних і напівприродних лісів є *Stellaria holostea* L., *Convallaria majalis* L., *Calamagrostis epigeios*, *Glechoma hirsuta* Waldst. & Kit., *Molinia caerulea* (L.) Moench, *Pteridium aquilinum* (L.) Kuhn, *Carex pilosa* Scop., *Poa nemoralis* L., *Fragaria vesca* L., а в антропогенно порушених лісах домінують здебільшого *Carex digitata* L., *Chelidonium majus* L. і *Geranium robertianum* L.

Класифікація рослинності урочища «Литовський бір» складена за домінантним принципом [14, 15]. До класифікаційної схеми включені ценози з типовим для природних лісів регіону складом домінантів. Вони представлені чотирма формаціями: *Pineta sylvestris*, *Querceta roboris*, *Betuleta pendulae* та *Alneta glutinosae*. Переважають у рослинному покриві соснові ліси (рис. 1). При цьому чисті соснові ліси займають 334 га і ще близько 120 га – сосняки з участю *Quercus robur* L. (81 га), *Tilia cordata* Mill. (8 га), *Betula pendula* Roth (4 га). Березові ліси за участі *Betula pendula* та *B. pubescens* Ehrh. мають площу 55 га, вільшняки – 26 га. На лісі з переважанням *Quercus robur* припадає 13 га. Лісові інтродуценти відіграють істотну роль у формуванні деревостану на площі близько 30 га, зокрема пізньочеремхово-соснові – 27 га, пізньочеремхові, робінієво-пізньочеремхові та робінієво-соснові – по 1 га.

ФОРМАЦІЯ PINETA SYLVESTRIS

Субформація *Pineta sylvestris sparsiherbosa*

Група асоціацій *Pineta hylocomiosa*

Асоціація: *P. festucoso (ovinae)-hylocomiosum*

Група асоціацій *Pineta calamagrostidosa*

Асоціації: *P. calamagrostidosum (epigeioris)*, *P. festucosum (rubrae)*, *P. convallariosum (majalis)-calamagrostidosum (epigeioris)*

Група асоціацій *Pineta corylosa*

Асоціації: *P. coryloso (avellanae)-stellariosum (holostea)*, *P. coryloso (avellanae)-sparsiherbosum*, *P. coryloso (avellanae)-convallariosum (majalis)*

Група асоціацій *Pineta frangulosa*

Асоціації: *P. franguloso (alni)-convallariosum (majalis)-hylocomiosum*, *P. franguloso (alni)-molinosum (caeruleae)*

Група асоціацій *Pineta convallariosa*

Асоціація: *P. convallariosum (majalis)*

Субформація *Quercus (roboris) - Pineta sylvestris*

Група асоціацій *Quercus-Pineta coryloso (avellanae)*

Асоціації: *Q.-P. coryloso (avellanae)-stellariosum (holostea)*, *Q.-P. coryloso (avellanae)-*

convallariosum (majalis), Q.-P. coryloso (avellanae)-sparsiherbosum

ФОРМАЦІЯ QUERCETA ROBORIS

Субформація Querceta roboris nuda

Група асоціацій *Querceta franguloso-caricosa*

Асоціація: *Q. franguloso (alni)-molinosum (caeruleae)*

Група асоціацій *Querceta coryloso stellariosa*

Асоціації: *Q. coryloso (avellanae)-stellariosum (holosteaе)*

Субформація Tilieto-Querceta caricosa

Група асоціацій *Tilieto-Querceta caricosa*

Асоціація: *T.-Q. caricosum (pilosae)*

ФОРМАЦІЯ BETULETA PENDULAE

Субформація Betuleta pendulae nuda

Група асоціацій *Betuleta (pendulae) moliniosa*

Асоціація: *B. molinosum (caeruleae)*

Група асоціацій *Betuleta (pendulae) festucosa*

Асоціація: *B. calamagrostidosum (epigeioris)*

ФОРМАЦІЯ ALNETA GLUTINOSAE

Субформація Alneta glutinosae nuda

Група асоціацій *Alneta urtica*

Асоціації: *A. filipendulosum (denudatae), Alnetum urticosum (galeopsifoliae)*

Поза межами складеної схеми залишилися угруповання, де у складі ярусу дерев або підліску домінують чи співдомінують лісові інтродуценти *Padus serotina* (Ehrh.) Ag. та рідше *Robinia pseudoacacia* L. Співвідношення площ, зайнятих угрупованнями з типовим і нетиповим складом домінантів, представлено на рис. 2. Ділянки, зайняті угрупованнями з типовим для природних лісів набором домінантів, мають площу близько 160 га. Більш як 400 га урочища «Литовський бір» представляють ценози з нетиповим набором домінантів, де значну ценотичну роль відіграють лісові інтродуценти, синантропні види чи представлені серіальні угруповання ранніх стадій динаміки. Ще 280 га становлять ділянки, де названі групи угруповань, представлені в комплексі. Також наводимо карту, де відображено участь *Padus serotina* у складі рослинних угруповань, у вигляді суми зімкнутості крон у складі деревостану та підліску. Майже 300 га займають ліси, де зімкнутість крон *P. serotina* становить більше 0,2, а на площі 180 га *P. serotina* є домінантом у підліску. Цей вид можна вважати видом-трансформером [16]. Отже, сучасний рослинний покрив урочища «Литовський бір» істотно відрізняється від того, що було в 70–80-ті роки минулого століття. Це зумовлено в першу чергу розповсюдженням *P. serotina*, а також значних площ, соснових лісів з *Corylus avellana* L. та домінуванням у трав'яно-чагарничковому ярусі *Chelidonium majus*, *Geranium robertianum*, *Convallaria majalis*, що можна розглядати як нетипове для природних лісів явище [14, 15]. Унаслідок формування густого підліску угруповання з вираженим ярусом мохів трапляються дедалі рідше (рис. 4). Ділянки з проективним покриттям мохів 20–40 % займають трохи більше ніж 90 га, ще на 10 га моховий покрив має проективне покриття 40 % і вище. У північній частині урочища ділянки з моховим покривом приурочені до високих грив і простягаються вздовж уступу борової тераси. У південній частині урочища лісів з моховим покривом більше, частково цьому сприяє помірне антропогенне навантаження – місцеве населення збирає опалу хвою.

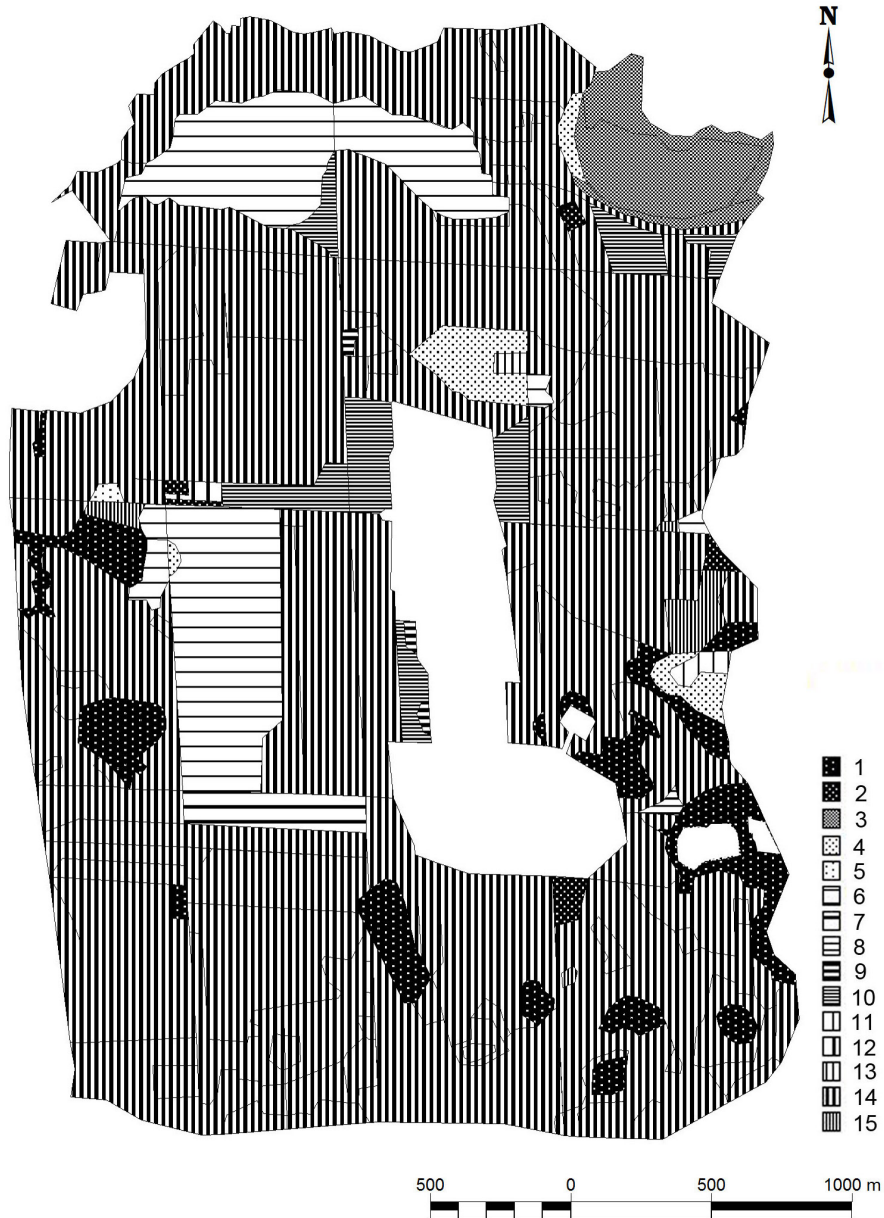

Рис. 1. Склад деревостану в лісах урочища «Литовський бір»: 1 – березовий; 2 – березово-сосновий; 3 – вільховий; 4 – дубовий; 5 – дубово-березовий; 6 – дубово-сосновий; 7 – липово-сосновий; 8 – осиково-березовий; 9 – пізньочеремховий; 10 – пізньочеремхово-сосновий; 11 – пухнастоберезовий; 12 – робінієво-пізньочеремховий; 13 – робінієво-сосновий; 14 – сосновий; 15 – сосново-березовий

Навіть північна ділянка, яка виділена у заповідну зону (рис. 5) і зайнята, як вважається, найстарішим у Лівобережному Лісостепу деревостаном, нами віднесена до категорії, де ліси з типовим набором домінантів трапляються в комплексі з нетиповим. Тут в

умовах легкохвилястого рельєфу на підвищеннях переважають чисті соснові насадження з підліском, у якому домінують *Euonymus verrucosa* Scop., *Padus serotina* (рис. 8, а). На знижених ділянках представлені дубово-соснові ліси, де поряд із *Corylus avellana* значну ценотичну роль відіграє також *P. serotina*. Насадження з деревостаном віком 80–100 років вздовж уступу борової тераси на півночі урочища мають меншу зімкнутість підліску. Тут у комплексі з сосновими лісами злаковими, де мозаїчний моховий покрив (рис. 8, б), трапляються соснові ліси з *P. serotina* у підліску з розрідженими травами і без мохів.

Рис. 2. Розміщення угруповань із типовим і нетиповим складом домінантів в урочищі «Литовський бір»: 1 – ділянки з типовим для природних лісів набором домінантів; 2 – ділянки з комплексом типового та нетипового для природних лісів складу домінантів; 3 – ділянки з нетиповим для природних лісів складом домінантів

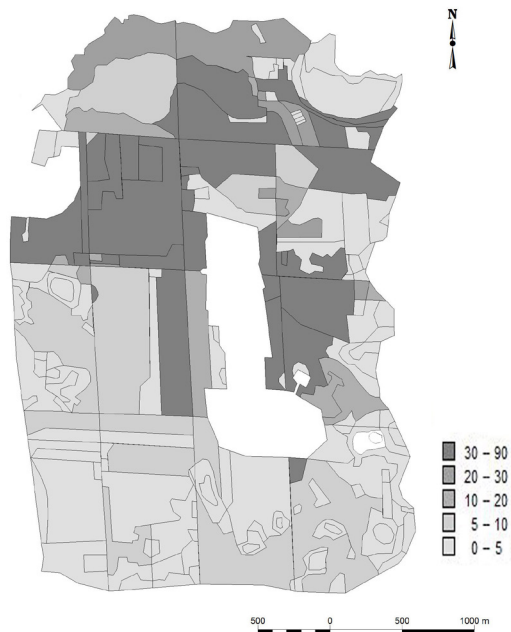

Рис. 3. Сумарна зімкнутість крон *Padus serotina* (%) у складі деревостану та підліску в урочищі «Литовський бір»

У центральній частині урочища переважають соснові ліси з підліском з *Padus serotina* (рис. 8, г). Зімкнутість крон підліску часто перевищує 0,7–0,8. В таких умовах трав'яно-чагарничковий ярус не виражений, флористичний склад бідний і на 100 м² припадає до 10–14 видів. Загалом у флорі Литовського бору виділено три групи рослин, які тут є індикаторами соснових лісів, типових для борових терас (*Anthericum ramosum* L., *Asparagus officinalis* L., *Carex ericetorum* Pollich, *Genista tinctoria* L., *Peucedanum oreoselinum* (L.) Moench, *Pulsatilla pratensis*, *Sempervivum ruthenicum*, *Silene nutans* L., *Vincetoxicum hirsutaria* Medik., *Steris viscaria* (L.) Raf.), світлих дібров (*Betonica officinalis* L., *Brachypodium sylvaticum* (Huds.) P. Beauv., *Clinopodium vulgare* L., *Dianthus stenocalyx*, *Filipendula vulgaris* Moench, *Serratula tinctoria* L., *Trifolium alpestre* L.) [12] та кленово-липово-дубових

лісів (*Anemone ranunculoides* L., *Corydalis solida* (L.) Clairv., *Festuca gigantea* (L.) Vill., *Ficaria verna* Huds., *Gagea minima* (L.) Ker Gawl.). Місцезнаходження перших зосереджені переважно у північній і південній частинах урочища (рис. 6). Ліси зі синузіями весняних ефемероїдів представлені у північно-східній частині Литовського бору, де вони займають схили та підніжжя уступу борової тераси біля притерасних вільшняків (рис. 7). Місцезнаходження рослин, властивих світлим дібровам, зосереджені у східній частині Литовського бору і тяжіють до узлісь та прогалин у деревостані. Тут розташований і фрагмент молінієвої діброви (рис. 8, в). З урахуванням наведених фактів, слід вважати, що на місці сучасних монодомінантних культур сосни частково були представлені і світлі діброви. Місцеві жителі згадують, що в часи Другої світової війни такий дубовий ліс було вирубано. Фрагмент світлої діброви можемо в наш час спостерігати на південних околицях с. Климентове, з протилежного краю автодороги Суми-Охтирка.

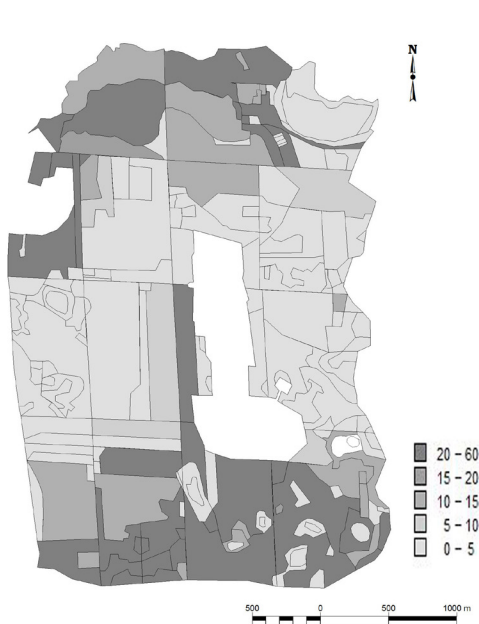

Рис. 4. Проективне покриття зелених мохів (%) в урочищі «Литовський бір»

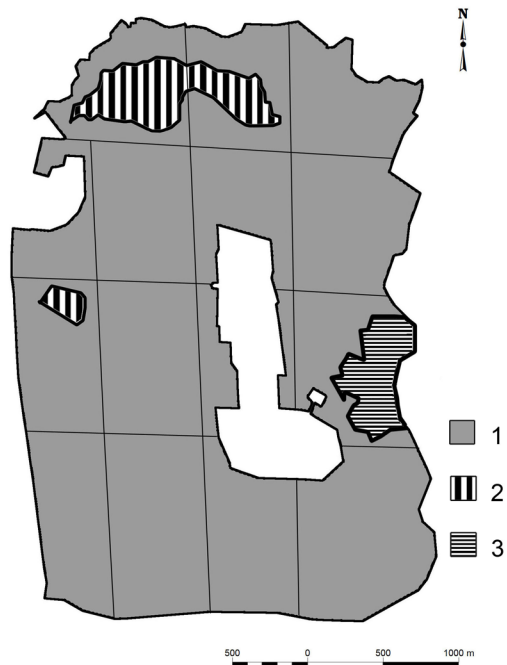

Рис. 5. Функціональне зонування урочища «Литовський бір» у складі Гетьманського НПП: 1 – обстежена територія; 2 – сучасна заповідна зона; 3 – пропонується для особливої охорони ділянка

Щодо боліт-блюдець, які трапляються в урочищі [7], то в наш час вони пересохли, в центральній їхній частині збереглися рештки відмерлих чагарників *Salix cinerea* L., купини осок. На їхньому місці формуються ліси *Betula pendula* з участю *B. pubescens*. У трав'яно-чагарничковому ярусі переважають злаки. Збереглися окремі рослини *Lysimachia vulgare* L., *Naumburgia thyrsiflora* (L.) Rchb., *Lycopus europaeus* L.

Таким чином, природоохоронна цінність урочища «Литовський бір» визначається наявністю достатньо багатой флори, зокрема, трапляється вісім видів, занесених до Червоної книги України. Синтаксономічне різноманіття лісової рослинності представлене чотирма

формаціями. Найбільші площі займають соснові ліси. Більшість боліт урочища в наш час пересохли та вкриті березовими лісами, злаковими і рідкотравними. Навколо таких колись заболочених знижень ще зберігаються рідкісні рослини і єдиний масив молінієвої діброви. Широколистяні ліси подекуди збереглися на уступі борової тераси.

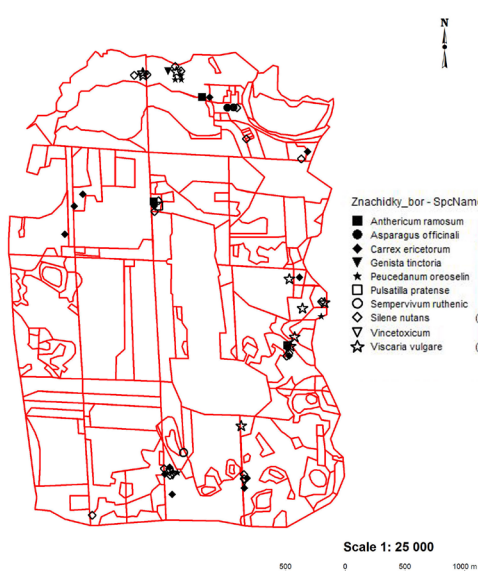

Рис. 6. Місцезнаходження рослин, характерних для соснових борів: 1 – *Anthericum ramosum*; 2 – *Asparagus officinalis*; 3 – *Carex ericetorum*; 4 – *Genista tinctoria*; 5 – *Peucedanum oreoselinum*; 6 – *Pulsatilla pratensis*; 7 – *Sempervivum ruthenicum*; 8 – *Silene nutans*; 9 – *Vincetoxicum hircundinaria*; 10 – *Steris viscaria*

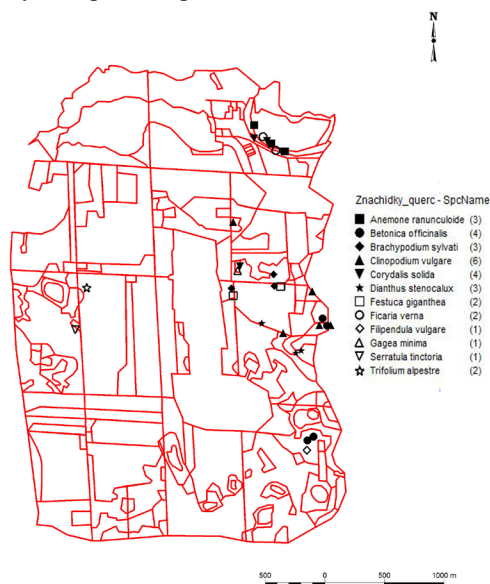

Рис. 7. Місцезнаходження рослин, характерних для широколистяних лісів: 1 – *Anemone ranunculoides*; 2 – *Betonica officinalis*; 3 – *Brachypodium sylvaticum*; 4 – *Clinopodium vulgare*; 5 – *Corydalis solida*; 6 – *Dianthus stenocalyx*; 7 – *Festuca gigantea*; 8 – *Ficaria verna*; 9 – *Filipendula vulgaris*; 10 – *Gagea minima*; 11 – *Serratula tinctoria*; 12 – *Trifolium alpestre*

Поза межами класифікації лишилися ліси, де значну ценотичну роль відіграють *Padus serotina* та *Robinia pseudoacacia*. Загалом угруповання з нетиповим для природних лісів складом домінантів займають майже половину площі урочища. Це свідчить про суттєвий антропогенний вплив у минулому. У наш час типові для борових терас річок соснові ліси злакові збереглися в північній і південній частинах урочища, де збереженню цих ценозів сприяють легкохвилястий рельєф та помірний антропогенний вплив. Однак подібні угруповання колись були пануючими в Литовському борі, адже знахідки характерних видів для соснових борів трапляються по всьому урочищу.

Для більшої частини урочища «Литовський бір» корінними є мішані та широколистяні ліси. Абсолютне переважання сосни в наш час зумовлене діяльністю людини. Сучасні місцезнаходження характерних для світлих дібров рослин (*Betonica officinalis*, *Trifolium alpestre*, *Geranium sanguineum*, *Dianthus stenocalyx*, *Serratula tinctoria*) у східній частині урочища вказують на поширення цих рослинних угруповань тут у минулому. У пониженні біля болота лежить і єдина в масиві молінієва діброва. Фрагмент світлої діброви, із тих, що колись були представлені у Литовському борі, в наш час зберігся на південних околицях

с. Климентове поза межами обстеженої ділянки.

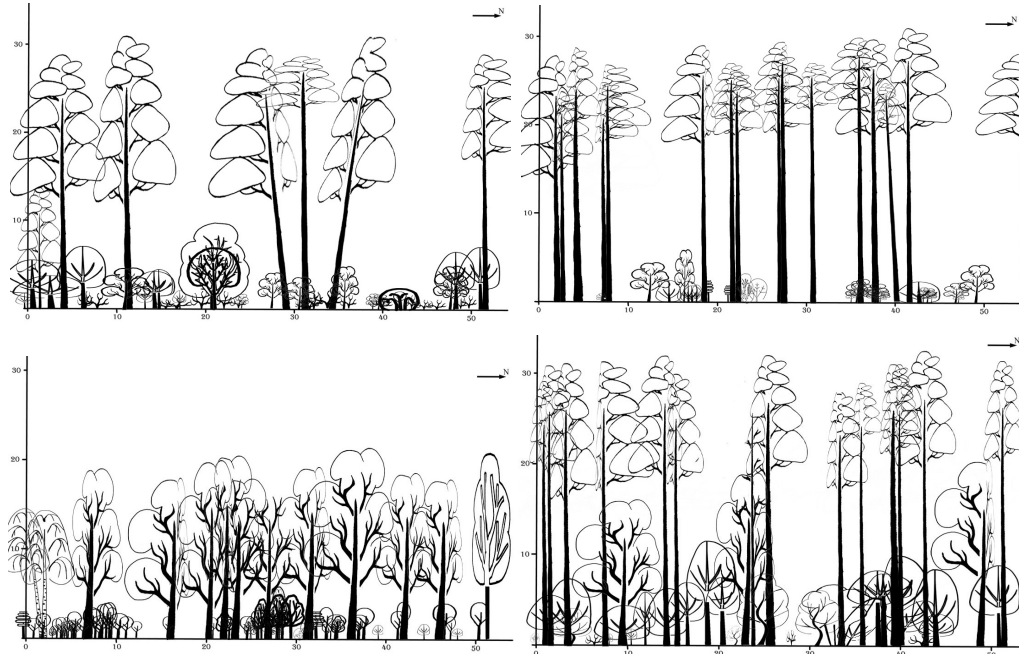

Рис. 8. Вертикальні профілі деревного та чагарникового ярусів різних рослинних угруповань урочища «Литовський бір»: старовікової ділянки соснового лісу на гриві у заповідній зоні (а); соснового лісу злаково-зеленомохового у північній частині урочища (б); дубового лісу молінієвого (в); пізньочеремхово-соснового лісу рідкотравного (г). Стандарти контури видів дерев та чагарників див. на рис. 9

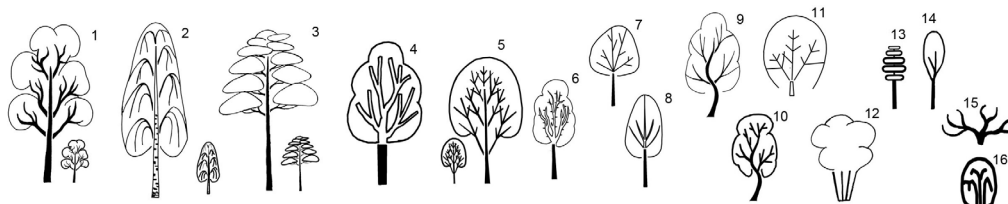

Рис. 9. Стандарти зображення дерев і чагарників на рисунках вертикальної структури ярусу дерев і чагарників: 1 – *Quercus robur*; 2 – *Betula*; 3 – *Pinus sylvestris*; 4 – *Populus tremula*; 5 – *Acer platanoides*; 6 – *Pyrus communis*; 7 – *Padus avium*; 8 – *Padus serotina*; 9 – *Ulmus*; 10 – *Crataegus*; 11 – *Acer tataricum*; 12 – *Corylus avellana*; 13 – *Sorbus aucuparia*; 14 – *Frangula alnus*; 15 – *Euonymus verrucosa*; 16 – *Berberis vulgare*

У зв'язку із наведеними фактами зонування території Гетьманського НПП в Литовському борі потребує перегляду і розширення заповідної зони. Так, ще одну заповідну ділянку варто виділити навколо молінієвої діброви та прилеглих боліт-блюдець. Також слід відкоригувати план природоохоронних заходів у зв'язку з новими даними про рослинний покрив урочища. Пріоритетним завданням має бути відновлення корінних деревостанів і регулювання чисельності *Padus serotina*, принаймні в найбільш цінних у природоохоронному сенсі ділянках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білик М. І. Відновлений бір-заказник // Заповідна справа на Сумщині. Суми, 1994. С. 21–22.
2. Залесский К. М. Первые сведения о флоре Сумского уезда Харьковской губернии. Труды об-ва испытателей природы при Императорском Харьковском ун-те. 1914. Т. XLVII. Вып. 1. С. 101–147.
3. Заповідні скарби Сумщини / за заг. ред. д.б.н. Т.Л. Андрієнко. Суми: Джерело, 2001. 208 с.
4. Жигаленко А. А., Панченко С. М. Основи картування лісів // Основи спостережень за станом довкілля : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. к.б.н. С.М. Панченка, к.пед.н. Л.В. Тихенко. Суми: Університетська книга, 2013. С. 249–259.
5. Ігнатенко В. А., Кураш І. І. Лісові заповідні урочища Сумщини // Стан природного середовища та проблеми його охорони на Сумщині. Кн. 3. Суми: Джерело, 1999. С. 55–60.
6. Ігнатенко В. А., Кураш І. І., Панченко С. М. Заповідні урочища – смарагдове намисто Сумщини // Заповідні скарби Сумщини / за заг. ред. д.б.н. Т.Л. Андрієнко. Суми: Джерело, 2001. С. 163–166.
7. Карпенко К. К. Макроміцети заповідних територій Сумської області. Суми: ПП Вінниченко М.Д., 2011. 200 с.
8. Клімов О. В. Слобожанський // Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч. 2. Національні природні парки / кол. авт. під ред. В. А. Онищенко і Т. Л. Андрієнко. К.: Фітосоціоцентр, 2012. С. 486–495.
9. Краснов А. Н. Рельеф, растительность и почвы Харьковской губернии. Х., 1893. 140 с.
10. Панченко С. М. Флора національного природного парку „Деснянсько-Старогутський” та проблеми охорони фіторізноманіття Новгород-Сіверського Полісся: монографія / за заг. ред. д.б.н. С.Л. Мосякіна. Суми: Університетська книга, 2005. 170 с.
11. Панченко С. М. Побудова вертикального профілю ярусів дерев і чагарників лісових фітоценозів // Основи спостережень за станом довкілля : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. к.б.н. С.М. Панченка, к.пед.н. Л.В. Тихенко. Суми: Університетська книга, 2013. С. 242–248.
12. Панченко С. Світлі дубові ліси на північному сході України, особливості їх динаміки та питання охорони // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. біол. 2015. Вип. 70. С. 55–66.
13. Панченко С. М., Карпенко К. К., Вакал А. П. НПП Гетьманський // Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч. 2. Національні природні парки / кол. авт. під ред. В. А. Онищенко і Т. Л. Андрієнко. К.: Фітосоціоцентр, 2012. С. 124–138.
14. Попович С. Ю. Синфітосозологія лісів України. К.: Академперіодика, 2002. 228 с.
15. Продромус растительности Украины / Шеляг-Сосонко Ю.Р., Дидух Я.П., Дубына Д.В. и др. К.: Наукова думка, 1991. 268 с.
16. Протопопова В. В., Мосякін С. Л., Шевера М. В. Фітоінвазії в Україні як загроза біорізноманіттю: сучасний стан і завдання на майбутнє. К.: Ін-т ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. 2002. 32 с.
17. Угринский К. А. Материалы к флоре Ахтырского уезда Харьковской губернии. Ч. 1. Сборы 1911 года // Труды об-ва испытателей природы при Императорском Харьковском ун-те. Х., 1912. Вып. 45. С. 333–386.
18. Червона книга України. Рослинний світ / [ред. Я. П. Дідух]. К.: Глобалконсалтинг, 2009. 900 с.

19. *Mosyakin S. L., Fedoronchuk M. M.* Vascular plants of Ukraine a nomenclatural checklist. Kyiv, 1999. 234 p.

Стаття: надійшла до редакції 12.02.16

доопрацьована 30.09.16

прийнята до друку 07.11.16

VEGETATION OF LYTOVSKY BIR FOREST IN THE HETMANSKY NATIONAL NATURE PARK

S. Panchenko

National Nature Park "Desniansko-Starohutskiy"
62, Novgorod-Siverska St., Sredyna-Buda 41000, Ukraine
e-mail: serhiy.m.panchenko@gmail.com

Vegetation in the tract "Lytovsky Bir" of Hetmansky National Natural Park is described that dispose on a flue terrace Vorskla-river. There are 43.8 hectares of land with the oldest woods in the Left-bank Forest steppe of Ukraine. According to the literature and the results of the author's observations, 8 species listed in the Red Book of Ukraine grew there. Pine forests form the basis of the vegetation cover. As a result of human influence almost half of area is occupied by vegetation formations with not typical dominant set, such as adventitious plants *Padus serotina* or *Robinia pseudoacacia*. Vertical structures of rare and anthropogenic transformed forests are presented in original illustrations. Results of findings of species typical for pine and deciduous forests claime that the latter grew up in the eastern part of tract, where until today molinia oakery remained. It is recommended to extend the protected zone at the expense of areas in the south-eastern part of tract around molinia oakery and adjacent swamps-saucers.

Keywords: forest vegetation, nature protection, rare communities, phytoinvasions, vegetation dynamic.